

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:02.09.2022 ✓Accepted/Kabul:20.02.2023

DOI:10.30794/pausbed.1170334

Research Article/Araştırma Makalesi

Dağlı, E. (2023). "Yabancı Ülkelerden Atatürk'ün Hastalığı ve Vefatı İçin Gönderilen Kişisel Telgraflar", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 57, Denizli, ss. 119-136.

YABANCI ÜLKELERDEN ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI VE VEFATI İÇİN GÖNDERİLEN KİŞİSEL TELGRAFLAR

Erkan DAĞLI*

Öz

Mustafa Kemal Atatürk, tarihte eşine az rastlanır liderlerden biridir. Bu, O'nun hayatı, askeri başarıları ve yaptığı inkılapları incelendiğinde daha iyi anlaşılacaktır. Atatürk sadece Türkiye'de değil, dünyanın birçok yerinde saygıyla anılan ve sevilen bir lider konumuna gelebilmiştir. Bu bakımdan O'nun yaşamı kadar ölümü de diğer devletler tarafından dikkatle takip edilmiştir. Atatürk'ün ölüm haberi hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. Bu çalışmada Atatürk'ün ölümüne yakın dönemde hastalığı, gönderilen iyi dilek telgrafları ve mektupları, hastalığının ilerlemesi, Türk ve yabancı basına yansıyanlar, ölümü ve sonrasında yaşanan gelişmeler başta arşiv belgeleri olmak üzere, Türk basını ve araştırma eserlerden yararlanılarak anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Atatürk, Hastalık, Vefat, Yabancı ülkeler, Özel mektuplar, Telgraflar.

PERSONAL TELEGRAPHS SENT FROM FOREIGN COUNTRIES FOR ATATÜRK'S ILLNESS AND DEATH

Abstract

Mustafa Kemal Atatürk is one of the unique leaders in history. This will be better understood when his life, military achievements and reforms are analyzed. Atatürk has become a leader who is respected and loved not only in Turkey but also in many regions of the world. In this respect, his death as well as his life was carefully followed by other states. The news of Atatürk's death was met with great sadness both in Turkey and in other countries. In this study; Atatürk's illness in the period close to his death, the well-wishing telegrams and letters sent, the progression of his illness, the reflections in the Turkish and foreign press, his death and subsequent developments will be tried to be explained by making use of the Turkish press and research works, especially the archival documents.

Keywords: Atatürk, Disease, Death, Foreign countries, Private Letters, Telegrams.

*Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma Merkezi, ANTALYA.
e-posta:erkandagli@akdeniz.edu.tr, (<http://orcid.org/0000-0003-3986-4781>)

Giriş

“Yabancı Ülkelerden Atatürk’ün Hastalığı ve Vefatı İçin Gönderilen Kişisel Telgraflar” isimli çalışmanın amacı Atatürk’ün dünya insanlığı ve barışı için mücadele vermiş bir lider olarak hastalık süreciyle vefatı konusunda dünya ülkelerinden gelen bireysel telgraflar ve mektuplar makalenin ana konusunu oluşturmuştur. Atatürk’ün hastalığı ve vefatı konusunda çok fazla yayın yapılmıştır. Fakat Atatürk’ün hastalığı sürecinde yabancı ülkelerindeki insanlar O’na saygı ve sevgisini göstermek için iyi dilek telgrafları yollamışlardır. Cumhurbaşkanlığı Arşiv kurumunda bu konuyla alakalı çok fazla işlenmemiş belge olması ve yabancı insanların Atatürk’e olan sevgisini ortaya çıkarmak için bu çalışma kaleme alınmıştır. Çalışmanın önemi; Devlet büyükleri vefat ettiğinde ülkeler başsağlığı telgrafları yayınlamaları bir diplomatik gelenek olmuştur. Fakat özellikle de Cumhurbaşkanlığı Arşivi incelendiğinde Atatürk’ün hastalık sürecinin dünya kamuoyuna yansımaları ile yabancı ülkelerden insanlar ilaç, doktor, farklı tedavi yöntemleri, dua ve büyü tavsiyelerinde bulunan mektuplar yollamışlardır. Vefat haberleri üzerine yabancı ülkelerden insanlar bireysel olarak derin üzüntülerini bildiren mektuplar ve telgraflar yollamışlardır. Dünya tarihinde bir devlet başkanının hastalığı ve vefatı süreciyle ilgili yabancı insanların bu kadar alakadar olduğu bir başka devlet başkanı görülmemiştir. Bu kapsamda Atatürk’ün hastalığı ve vefatı sürecinde yabancı insanların özel olarak yollamış oldukları mektuplar ve telgraflar ile Atatürk’ün dünya insanlığı tarafından ne derece sevilip sayıldığını göstermesi açısından çok değerli görülmüştür. Çalışmanın sorunsalı; Atatürk’ün vefatı konusunda çok fazla makale ve kitap yazılmasına rağmen yabancı insanların bireysel mektupları çalışmalara pek konu olmadığı için bu çalışma kaleme alınmıştır.

Hayatının büyük bir bölümünü savaşlarda ve cephelerde geçiren -Trablusgarp Savaşı’ndan Kurtuluş Savaşı’nın sonuna kadar geçen zamanda yoğun bir şekilde çalışan ve yorgun düşen- Mustafa Kemal Atatürk’ün sonraki süreçte sağlığında ortaya çıkan sorunlar, bu zor sürecin bir sonucuydu. İnkılaplar sürecinde Türkiye’de yaşanan siyasi gelişmeler, Atatürk’ün Cumhuriyet’in güçlenmesi için daha çok çalışmasını etkiledi. Yoğun tempo içeren çalışmaları Mustafa Kemal Atatürk’ü Cumhuriyet’in ilanından 1936 yılının sonlarına kadar geçen sürede oldukça yıprattı.

Hastalığından dolayı 1936 yılının son aylarına doğru bedenen iyice halsiz düşen Mustafa Kemal Atatürk’ün 22 Kasım 1936’da geçirdiği ateş ve titremelerden dolayı Dr. Asım Arar ve Dr. Refik Saydam ile beraber yapılan teşhis sonucunda zatürree olduğu ortaya çıktı. Kendisine doktorlar tarafından bir hafta süreyle istirahat etmesi tavsiye edildi. (Haz. Tosun, 2003:571). Atatürk’ün sağlığı ile ilgili sorunlar özellikle de 1937’den itibaren belirgin bir hale gelmeye başladı.

Atatürk’te 1937 yılının başlarında karaciğer yetmezliği ile ilgili belirtiler görüldüyse de, bu hastalığa dair teşhis tam olarak konulamadı. İlk belirtiler bacaklarda kaşıntı olarak görülmüş ve bunun nedeni Çankaya Köşkü’nü karınca basması olarak değerlendirilmisti (Ünaydın, 1959:8). 1937’de yaptığı seyahatler -Karadeniz, Batı, Güney Doğu Anadolu’ya yaptığı inceleme gezileri- onu iyice yormuş ve bu da kısa sürede rahatsızlığının artmasına neden olmuştur (Gül, 2006: 59-69).

22 Ocak 1938’de Prof. Nihat Reşat (Belger) tarafından ve bir gün sonra da Dr. Neşet Ömer tarafından Gazi’nin Yalova’da muayene edilmesi sonucunda rahatsızlığının karaciğer büyümesi ve sertleşmesi olduğu belirlendi. Bu da sirozun başlangıcı olarak değerlendirildi (Kocatürk, 1991:373). Doktorların sürekli istirahat etmesine yönelik tavsiyelerine uymayan Atatürk’ün sağlığı gün geçtikçe kötüye gitmiştir.

Atatürk, 7 Şubat 1938’de nefes almada yaşadığı zorluklar nedeniyle Prof. Dr. Nihat Reşat Belger, Dolmabahçe Sarayı’na getirilerek Gazi’yi tedavi etti. 8 Şubat’ta Dr. Neşet Ömer Bey’in muayenesi sonucu kendisine zatürree teşhisi kondu (Ünaydın, 1959:15-16). İki haftalık bir tedavi sonrasında zatürreeden kurtulan Atatürk, İsmet İnönü ile 25 Şubat’ta İstanbul’dan Ankara’ya geldi. Başbakan Celal Bayar yaşanan gelişmeleri şu cümleleriyle anlatmaktaydı:

“...Balkan Pakti’nin Ankara’daki toplantı günleriydi. Yugoslav Başbakanı Dr. Stoyadinich ile görüşüyordum. Şükrü Kaya yaklaştı: Sağlık Bakanı müsteşarı Dr. Asım acilen görüşmek istiyor dedi. Konuun Atatürk’ün sağlığı ile ilgili olduğunu hemen anladım. Çünkü meslekte kişiliğine güvendiğim Dr. Asım Arar hükümet namına Ata’nın müdavimi tabipler ile daima temasta idi.

Bana endişelerini açıkladı: Burnundan kan geldiğini söylediler. Bu hastalığın yeni durumudur. Yabancı ülkeden uzman getirilmesi tavsiyemi tekraren arz ediyorum dedi.

Atatürk'ün gerek görmediği tavsiyeyi bu sefer ısrarla rica ve kabul ettirme kararıyla Ankara'ya gittim. Beni beklemiyordu. İsteğimi sakince dinledikten sonra: Ortada Hatay meselesi var. Hastalığının dışarıda duyulmasını istemem. Neşet Ömer ile konuş burada zaten Tıp kongresi var. Bizim doktorlar konsültasyon yapınlar cevabını verdi. Doktorlar geldiler. Muayeneden sonra alkol ve sigara almaması, mutlak dinlenmesi gibi şart fakat bir anda hepsini birden yerine getirilmesi güç tavsiyelerini tekrar ettiler. Atatürk hekimlerin ortak kararını dinledikten sonra: Zannederim haklıdır dedi. Ülke için ben sağlığının asıl şart olduğunu ve bu temel konusunun yanında Hatay hakkında menfi etki yapma dahil, hiçbir ihtimalin düşünülmeceğini ısrarla tekrarladım. Derin üzüntümü mümkün olduğunca saklamama rağmen, benliğime hâkim acının elbette ki farkında idi" (Şenol, 2001:220).

Kısa süre sonra İstanbul'da da Gazi'nin durumunun kötüleşmesi üzerine 15 Mart 1938'de Başbakan Celal Bayar, kendisi için Avrupa'dan hekim getirilmesi teklifini tavsiye etti (Kutay, 1981:32). Böylece Türkiye'ye davet edilen Prof. Dr. Noel Fiessinger, Paris Tıp Fakültesi'nden 28 Mart 1938'de Ankara'ya gelerek Atatürk'ü muayene etti. Karın bölgesinde su toplandığını ifade eden Prof. Dr. Noel Fiessinger, Gazi'nin istirahat etmesinin kendisi için yararlı olacağı görüşünü savunmaktaydı. Fiessinger 30 Mart'ta Atatürk'ün hastalığıyla ilgili endişe verici bir durumun olmadığını ve eski sağlığına kavuşması için bir buçuk aylık bir dinlenme dönemine girmesinin Atatürk için yeterli olacağını belirtti (Kocatürk, 1991:384). Atatürk'ün hastalık ve vefat süreci Türkiye'de derin bir boşluk yaratmış olsa da, hayatı boyunca Türkiye dışındaki Türklerin eğitimine ve yaşamlarına önemli katkılarda bulunmuştur (Tutsak, Duran, 2015: s. 24).

1. ATATÜRK'E HASTALIĞIYLA İLGİLİ GÖNDERİLEN TELGRAFLAR

Atatürk'ün rahatsızlığı mümkün olduğunca kamuoyuna yansıtılmamaya çalışıldı. Bu durum gazetelerin 1938 yılı Şubat ve Mart nüshalarında Yalova seyahati sırasında bulaşan basit bir grip olarak lanse edilmekteydi (Haber, 1938:1). Nitekim 30 Mart 1938'de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinden yayımlanan resmi tebliğde de bu durum şöyle ifade edilmekteydi: *"Türkiye Reis-i Cumhuriyeti Atatürk, geçen Kânunusani ve Şubat aylarındaki Yalova, Bursa ve İstanbul seyahatlerinde kuvvetli bir grip geçirmişlerdi. Ankara'ya avdetlerinde grip nüksettiğinden konsültasyon için Fransa'dan Profesör Piesenje davet edildi. Profesör, tetkit ve muayene neticesinde, Atatürk'ün «sıhhatlerinde ehemmiyete şayan bir vaziyet olmadığını tesbit etmiş ve kendilerine bir buçuk ay kadar istirahat tavsiyesini kafi görerek avdet etmiştir"* (T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), 01005189).

Nisan 1938'den itibaren Atatürk'ün bu rahatsızlığından dolayı O'na yurtdışından geçmiş olsun dileklerinin bulunduğu telgraflar gönderilmeye başlandı. Şarki Ürdün Emiri Kral Abdullah 1938 Nisan'ında bir telgraf göndererek Atatürk'ün rahatsızlığı dolayısıyla ona şöyle bir temenni de bulunmaktaydı: *"...rahatsızlıklarını gazetede okudum. Merak ve teessür içindeyim... Sıhhatlerinizin tatminatına intizar ederim. Afiyetle. Daim olunuz"* (CA, 01008484-2). Diğer taraftan Türk Ermeni Katolikleri de gönderdikleri telgraflar ile Atatürk'e geçmiş olsun dileklerini sunmaktaydı. Kasapyan ailesinden Dr. Andre Pirim de 2 Nisan 1938'de gönderdiği telgrafta; *"Aziz Türk milletimiz için pek kıymetli olan sağlığını candan özleyen biz Türk Ermeni Katolikleri ulu şefimizin daimi varlığını ve sıhhat ve afiyetle muammer olmasını dileriz"* (CA, 01019988-116).

Atatürk'e gelen telgraflar sadece siyasi ve farklı mesleklerden değil, aynı zamanda farklı dinlerin çeşitli temsilcilerinden de gönderilmekteydi. Bunlardan biri de 3 Nisan 1938'de Ermeni Katoliklerinin ruhani Başkanı Başpiskopos Boğos Kireçyan tarafından gönderilen telgraftı. Başpiskopos telgrafında; *"geçirmiş olduğunuz hastalık için bütün cemaatimizle birlikte size geçmiş olsun der ve genç Türk Cumhuriyeti'ni varlığıyla daha seneler kanatların altında muhafaza etmeni dualarımla candan dilerim"* ifadeleriyle iyi dileklerini sunmaktaydı (CA, 01019988-106).

2. HASTALIĞIN İLERLEMESİ

Bu dönemin önemli meselelerinden birisi olan Hatay konusu da Atatürk'ün hastalığının ilerlemesinde etkili oldu. Şubat-Mart 1938'de Yalova'da gördüğü kısa tedavi sonrasında Gazi İstanbul'a geri döndü. Burada zatürreeye yakalanmış olması nedeniyle hastalığı daha da arttı. Türkiye'ye gelen Yugoslavya Başbakanı Milan Stoyadinoviç'i karşılaması ve Hatay'ın siyasi durumu ile ilgilenmek zorunda kalması hastalığının şiddetlenmesinde etkili oldu (Kodal, 1999:18).

Atatürk, 19 Mayıs 1938'de rahatsızlığına ve uzman tıpçıların tüm uyarılarına rağmen Adana ve Mersin gezilerine çıktı (Kocatürk, 1991:385). Seyahat sırasında iyice halsizleşince hastalığın tedavisiyle ilgili Fransa'dan ilaç ve iki sandık da "Vichy" marka maden suyu siparişi verildi. Bu dönemde Gazi'nin rejim yapması da uygun görüldü (Kodal, 1999:18). 27 Mayıs'ta Atatürk İstanbul'a döndü. 28/29 Mayıs 1938 gecesi geçirdiği rahatsızlıktan dolayı Prof. Dr. N. Ömer İrdelp Bey Atatürk'e tedavi yönetimi ile muayene uyguladı. Neşet Bey, Atatürk'ün karnında su toplanmaya başladığını tespit etti (Kocatürk, 1991:386).

Atatürk'ün hastalığının siroz olarak kabul edilmesinden sonra 1938'in Haziran'ından itibaren Atatürk için satın alınan Savarona Yatı'nda tedavisine başlandı. Hastalığın ilerlemesi sonucu 8 Haziran 1938'de Fransa'dan Prof. Dr. Noel Fiessinger yeniden Türkiye'ye davet edildi. Dr. Fiessinger, İstanbul'da Savarona Yatı'nda Gazi'yi muayene ettikten sonra 10 Haziran'da Türkiye'den ayrılacaktı (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/noel-fiessinger-1881-1946/>). Muayene sırasında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da bulunmaktaydı. Muayeneden sonra doktorlar durumla ilgili rapor hazırlarken Atatürk, Şükrü Kaya'ya kendi durumuyla ilgili ayrıntıları öğrenmesi gerektiğini şu cümleleriyle ifade etti: "*Bu akşam Dr. Fiessinger senin davetlin olsun. Baş başa konuşursunuz. Ama her şeyi, her şeyi konuşursunuz*" (Akçiçek, 2005:191).

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ise evine davet ettiği Prof. Dr. Noel Fiessinger'a akşam yemeğinde Atatürk'ün sağlık durumu ile ilgili sorular sordu. Dr. Fiessinger durumun vahametini ve gereken önlemlerin alınması gerektiğini şu cümleleriyle belirtmekteydi: "*Şimdi, hepimiz kazaya uğramış bir geminin içinde bulunuyoruz. Başımıza gelecek felaket beni de sizin kadar müteessir etmektedir. Atatürk, tıbbın müdahalesi ve tabiatın yardımıyla daha iki sene yaşayabilir. Tıp tarihinde bunun misalleri çoktur. Fakat şimdi yata döneriz, barsak veya beyin kanamasından Atatürk'ü ölmüş de bulabiliriz. Onun için siz Cumhuriyetin selameti için icabeden tedbirleri şimdiden alınız*" (Şehsuvaroğlu, 1981:77). Böylece Şükrü Kaya, Atatürk'ün "*her şeyi konuşursunuz*" söyleminin nedenini öğrenmiş oldu.

Atatürk'ün tedavisinin 1938'in 25 Temmuz'dan sonra Dolmabahçe'de devam edilmesine karar verildi. Çünkü Savarona yatında yapılan tedavi işe yaramadığı gibi siroz hastalığının ikinci safhasını başlatmıştı. Bu da ayaklarda şişme ve karında büyümeye neden olmuştu. Uygulanan tedavi yöntemlerine rağmen Gazi'nin sağlık durumunda olumlu bir değişim olmamasından dolayı Atatürk Savarona yatından Dolmabahçe Sarayına getirildi (Kodal, 1999:18). Bu arada Hatay sorunu da çözümlendi. Çünkü 5 Temmuz'da Türk Ordusu garantör sıfatıyla Hatay'a girdi (Sahillioğlu, 1991:232). Bu sırada Atatürk'ün karaciğer rahatsızlığı her geçen gün daha da artmıştı. Prof. Dr. Noel Fiessinger ve Türk doktorların tekrar yaptıkları muayeneler neticesinde karında su toplanmaya başladığı tespit edildi (<https://siyasetdergisi.com.tr/10-kasim/> E.T: 03.06.2022).

Viyana'dan 31 Temmuz-6 Ağustos 1938 tarihleri arasında Almanya'dan davet edilen Prof. Dr. Bergmann ve Prof. Dr. Hans Eppinger İstanbul'da Dolmabahçe'de Atatürk'ü kontrol ve muayene ettiler (Kocatürk, 1991:386). Ancak Viyana ve Almanya'dan getirilen bu doktorlar da hastalığı tedavi edici bir çözüm bulamadı.

Atatürk'ün tedavisi devam ederken kendisine birçok ülkeden iyi dilek mektupları da gönderilmekteydi. Bunlardan biri de 8 Ağustos 1938'de Sofya'dan İvan Dimitrof adında bir öğretmen tarafından Atatürk'e gönderilen mektuptu. Mektupta; Atatürk'ün hastalığının Sofya basınında yazıldığı belirtilmekle birlikte, karnının şişkinliğinin giderilmesi ve hastalığının tedavi edilmesi amacıyla da Sofya'da uygulanan bir yöntem de yer verilmekteydi. Tedavi yöntemi şu aşamalarla ifade ediliyordu:

“...Halk tababetimizde en ziyade kullanılan vasıta, (18-20) santimetre uzunluğunda ve (5-8) santimetre bir oduncağıdır. Bunun da istimali şöyledir: Arkası üstü yatarsın; odun göbeğinin üzerinde şakuli (düşey) bir vaziyette konur ve bastırılır. Tabii dayanabileceğin kadar bastırmalı, yoksa canını yakmaya kadar değil. Bunun sabahleyin aç karnına yapılması şayan-ı tercihtir. Odun göbeğinin üzerine konduktan sonra sabır lazım. Sen korkma, ölüm savuşturulmuş, sen de ölümden hayata dönmüş bulunursun ve hiç bir vakit ölüm acısı tatmayacaksın. Çünkü bu ‘Hayat Ağacı’ nabzını harekete getirecek ve gayet mühim olan şıryan-ı ebherin (Aorte)’un nabzını tahrik edecek, o da diğer nabızları tedrici ve müsavi bir surette işletecektir. Bunun için de yardımcın koca sabırdır. Daha doğrusu yardımcın kendin olacaksın... Hastalık bugün zorlar, yarın zorlar. Bir de bakarsın - en kederli bir ayınle - seni mezarlığa sürükler. Yani ilk Hıristiyanların dediği gibi son hareket” (CA, 01019578-80). “Hayat Ağacı” yönteminin uygulanıp uygulanmadığı bilinmemektedir. Ancak kısa süre sonra bu yöntemin de hastalığı iyileştirici bir tarafının olmayacağı bir realiteydi.

Prof. Dr. Noel Fiessinger 6 Eylül 1938’de tekrar İstanbul’a gelerek Atatürk’ü muayene etti. Bir gün sonra Operatör Dr. Mim Kemal Öke tarafından Gazi’nin karnındaki suyun alınmasına yönelik bir ameliyat gerçekleştirildi. Bu işlem esnasında Prof. Dr. Neşet Ömer ve Prof. Dr. Noel Fiessinger da ameliyatta hazır bulunmaktaydı (Kocatürk, 1991:392). Kılıç Ali Bey bu operasyondan sonraki ilk izlenimlerini anılarında şöyle anlatmaktadır:

“...Bu ponksiyonda karnından hemen hemen bir tenekeye yakın su alınmıştı. Bu işlemden sonra hemen odasına girdim. Gördüğüm çerçeve şuydu: Atatürk sanki baya zayıflamış, çok kilo kaybetmişti. Sirtüstü iki kolunu başının altına alarak yatıyordu. Göbeği büyük bir sargı ile kaplatılmıştı. Odasına girer girmez yanına koştum: “Geçmiş olsun Paşam!” Başının altına aldığı kollarının pazusunu öptüm. Bana, doktorların duyamayacağı kadar yavaş bir sesle şöyle dedi: ‘Çıkan suyu gördün mü? Bu kadar bir su kabı insanın karnının üzerine konya nasıl tahammül eder? Bak ben ne haldeyim, nasıl tahammül etmişim?’ Ben sözümü tekrarladım: ‘Geçmiş olsun Paşam! Bunların hepsi geçecek’. Gözyaşlarımı kendisine göstermemek ve üzüntümü hissettirmemek için, bir fırsat bulurken, doktorların arkasından sıyrılıp hemen odadan dışarıya çıktım” (Derleyen: Turgut, 2005:645).

Bu ilk su alma operasyonundan sonra Atatürk’e Dr. Mim Kemal Bey tarafından 21 Eylül 1938’de ikinci bir operasyon daha yapıldı. 5 gün sonra Atatürk Dolmabahçe Sarayı’nda 26/27 Eylül 1938 gecesi hafif komaya girdi (Kodal, 1999:393). Bu operasyonlar Atatürk’te olumsuz sonuçları beraberinde getirdi. Dr. Nihat Reşat Belger’in kontrolleri neticesinde Atatürk’ün hafızasında zayıflama görülmeyle beraber, Eylül ayının sonuna doğru bedeni iyice halsizleşmişti. Dr. Noel Fiessinger da aynı şeyleri ifade ediyordu (Haz. Tosun, 2003:572).

Her şeyin farkında olan Atatürk 5 Eylül’de hazırlattığı vasiyetini 6 Ekim 1938’de Dolmabahçe Sarayı’na çağırıldığı İstanbul 6. Noter’i İsmail Kunter’e Hasan Rıza Soyak’ın da bulunduğu sırada “*Bu benim vasiyetimdir. İcap ettiği zaman lütfen kanuni muamelesini yaparsınız*” diyerek teslim etti (Sarı, 2016:649-Kocatürk, 1991:394). Mustafa Kemal Atatürk’ün vasiyetini hazırlatması onun kendi durumu hakkında yaşanacak her şeyi görebilmesinin bir sonucuydu. 6. Noter İsmail Kunter o günü şöyle anlatmaktaydı:

“...vazife başında iş görmekte iken vaki olan davet üzerine Dolmabahçe Sarayı’na gittim. İstanbul Mebusu Dr. Profesör Neşet Ömer İrdelp ve Riyaset-i Cumhur Umum Kâtibi Hasan Rıza Soyak’ın delaletleriyle Türkiye Cumhuriyeti Reis-i Atıktürk’ün huzurlarına çıkarıldım. Davet sebebini kendilerinden istizan ve istifam eylediğimde: Kendi elimle yazıp zarf içine koyduğum vasiyetnameyi size tevdi ediyorum. Bu vasiyetnamemin muhafazasını ve kanun hükümlerinin yerine getirilmesini isterim buyurdular. Bana kapalı olarak verilen bu zarfı alırken mumailiyhim ve Neşet Ömer İrdelp ve Hasan Rıza Soyak hazır bulunuyorlardı. Zarfı muhafaza için aldım ve bu Zabıt Varakası’nı tanzim ederek vasiyetnameyi tevdi eden Ulu Önderimiz Atatürk ve hazır bulunanlara imza ettirdim ve ben de altını mühürleyerek imza ettim” (Aydınlık, 2018).

2.1. Atatürk'ün Sağlık Durumu ve Basına Yansıyanlar

Vasiyetini teslim ettikten 10 gün sonra Mustafa Kemal Atatürk 16 Ekim'de ağır bir komaya girdi. Bu durum 17 ve 18 Ekim 1938 günlerinde devam etti. 19 Ekim'de Atatürk yavaş yavaş komadan çıkmaya başladı. Aynı günlerde Prof. Dr. Noel Fiessinger ile telefon ile görüşülerek ne yapılacağına dair tavsiyeler alınmaya çalışıldı (Kocatürk, 1991:394). Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği tarafından Atatürk'ün geçirdiği rahatsızlık hakkında sabah-akşam olmak üzere iki bildiri basın aracılığıyla yayımlanmaktaydı. Bildirilerde; *"...Karaciğer hastalığı normal seyrini izlerken 16 Ekim 1938 Pazar günü birdenbire umumi halsizlikle birlikte sindirim ve sinir sistemine ait belirtiler göstermeye başlamıştır"* bilgisi kamuoyu ile paylaşılmaktaydı (Milliyet, 2021:1). Halk özellikle de basın aracılığıyla bilgilendirilmekteydi. *"Cumhuriyet"* gazetesinin 17 Ekim 1938 tarihli nüshasında *"Atatürk'ün Sıhhati"* başlıklı haber yazısında; 16 Ekim'de hem gündüz hem de gece yayımlanan bildiriler halkı haberdar etme konusunda dikkate değerdi. Gündüz yayımlanan bildiride şunlar belirtilmekteydi:

"1- Reisicumhur Atatürk'ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bugün verilen rapor ikinci maddededir.

2- Reisicumhur Atatürk'ün dışar oldukları karaciğer hastalığı normal seyrini takip ederken, 16 Birinciteşrin (Ekim) 1938 tarihine tesadüf eden pazar günü birdenbire aşağıdaki arazi göstermiştir:

a. Saat 14.30'dan 22.00'ye kadar gittikçe artarak devam eden umumi zaaf ile hazmi ve asabi araz. Bu saate kadar nabız dakikada 116, teneffüs 22 ve hararet derecesi 36.5 idi.

b. Saat 22.00'den bu sabah saat 10.00'a kadar yukarıda ismi geçen araz kısmen hafiflemiş ve nabız dakikada 104, teneffüs 20 ve hararet derecesi 37 olmuştur.

c. Yapılan muayene ve müşavere neticesinde tespit ve tatbik edilen müdavattan sonra, umumi ahvalde hafif bir salah görülmekle beraber, vaziyet ciddiyetini muhafaza etmektedir.

3- Müteakip sıhhi vaziyet raporları neşredilecektir". Aynı tarihli gazetede gece yayımlanan diğer bildiride ise şu ayrıntılar verilmekteydi:

"1- Reisicumhur Atatürk'ün sıhhi vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından, bu akşam saat 20.00'de verilen rapor ikinci maddededir.

2- Bugün, dün akşama nispetle daha iyi geçmiştir. Asabi arazlarda bir değişiklik yoktur. Nabız muntazam 116, teneffüs 20, hararet derecesi 37'dir. Müdavi Doktorlar: Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof. M. Kemal Öke, Dr. Nihat Reşat Belger. Müşavir Doktorlar: Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Prof. Dr. Hayrullah Diker, Prof. Dr. Süreyya Hidayet Serter, Dr. Abravaya Marmaralı, Dr. Mehmet Kamil Berk" (Cumhuriyet, 1938:1). Atatürk'ün sağlığı konusunda bu bildiriler, 22 Ekim'e kadar sabah ve akşam günde iki defa yayımlanacaktı (Milliyet, 2021:1).

18 Ekim 1938 tarihli *"Akşam"*da *"Atatürk'ün sıhhi vaziyeti hakkında bu sabahki tebliğ"* ve *"Ulus"* gazetesinde yayımlanan *"Atatürk'ün sıhhatleri hakkında resmi tebliğler"* başlıklı haber yazılarında da Atatürk'ün durumunun önceki güne göre daha iyi olduğu belirtilmekte, ancak ateşinin yüksek olduğu ifade edilmekteydi (Akşam-Ulus, 1938:1). 19 Ekim'de Atatürk'ün durumu komadan çıkış olarak seyretmekteydi. 20 Ekim'de ise tamamen kendine gelerek durumu düzelmeye başlamıştı (Kocatürk, 1991:3945). Atatürk'ün sağlık durumunun iyiye gidişi *"Cumhuriyet"* gazetesinin 20 Ekim 1938 tarihli nüshasında okuyucu ile şöyle paylaşılmaktaydı: *"Dün neşredilen raporlarda, Büyük Şefimizin daha iyi bir devreye girdiği bildirilmektedir... Geceyi rahatça geçirmişlerdir... Asabi arazlarda hafif, fakat aşikâr bir iyilik var. Umumi hal daha iyi"* (Cumhuriyet, 17 Ekim 1938:1).

2.2. Atatürk'e Gönderilen İyi Dilek Mektupları

Atatürk'ün durumundaki düzelme sadece Türkiye'de değil, aynı zamanda da diğer ülkelerde onu tanıyan insanları ve siyasilere de olumlu bir şekilde etkilemekteydi. Bunu o ülkelerden gönderilen mektuplardan anlamak mümkündür. Bunlardan biri Atatürk'ün 1913 yılında Sofya'da Ataşemiliter olarak bulunduğu sırada burada tanıştığı Romanya'nın eski Ataşemiliteri ve Erkânıharp Kumandanı Paşa Muavini Dumitru Gherculescu'nun oğlu tarafından gönderilmişti (Aksoy-Karakuş, 2018:98). Raul D. Gherculescu, Atatürk'e 20 Ekim 1938'de gönderdiği mektupta şu iyi dileklerde bulunmaktaydı: *"...Sıhhatiniz hakkındaki acı haberleri derin bir teessürle okudum.*

Şifanız hususundaki en hararetli ve en samimi temennilerimi ifade etmek *maksadıyla size bu satırları yazmak cesaretinde bulunuyorum. Çocukluğumdaki en aziz hatıralarınızı muhafaza etmekteyim. İstırapla fakat aynı zamanda ümitle çarpan kalbimle hastalığınızın seyri hakkındaki tebliğleri her gün beklemekteyim. Milletinizin ve sizi çok sevenlerin saadeti için Allah'tan size tam sıhhat dilerim. Derin saygılarımla*" (CA, 01019989-148).

Bu sırada Atatürk'ün durumu hakkında yeni bilgiler basın aracılığıyla paylaşılmaya devam ediyordu. 21 Ekim 1938'de Atatürk'ün sağlığı ile ilgili yayımlanan iki yeni bildiri de geceyi ve gündüzü rahat geçirdiği ve genel durumun iyi olduğu belirtilmekteydi (Cumhuriyet, 22 Ekim 1938:1). Buna göre Atatürk, uyanır uyanmaz Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a kendi durumuyla ilgili şunları ifade etmişti: *"Gel bakalım, ne dersin; biz gittik, geldik! Bu doktorlar insana adeta can veriyorlar!"* (Şimşir, 1989:60). 22 Ekim'de hastalığın seyrinin normale dönmesi sonucunda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği tarafından Atatürk'ün sağlığı hakkında bir bildiri yayımlandı. Bildiride şunlar ifade edilmekteydi: *"...Doktorların saat 20.00'de verdiği rapora göre hastalık normal seyrine dönmüştür."* *Günlük bildiri yayımlamağa gerek kalmamıştır*" (Cumhuriyet, 22 Ekim 1938:1). Atatürk ile ilgili verilen son bildiri 23 Ekim'de yayımlandı: *"Bir hafta evvel zuhur eden arazlar tamamile geçmiştir. Nabız, muntazam, kuvvetli, 80; teneffüs 19; hararet derecesi 36,8'dir. Hastalık normal seyrine avdet etmiştir. Günlük tebliğ neşrine lüzum kalmamıştır"* (Akşam, 23 Ekim 1938: 1).

25 Ekim 1938'de kendini daha iyi hisseden Atatürk, kız kardeşi Makbule (Atadan) Hanım ve manevi kızları Prof. Dr. A. İnan ve S. Gökçen Hanımlar ile de görüştü. Onlara da doktorların kendisini iyileştirdiğini şu cümleleriyle ifade ediyordu: *"doktorlar beni yeniden canlandırdılar!"* (Şehsuvaroğlu,1981:35). Aynı gün Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne Gazi'nin hastalığından ötürü oldukça *"müteessir"* olan Herta Seitner adlı bir Alman kadının tavsiye mektubu ulaştı. Mektupta Bayan Herta Atatürk'ün hastalığından dolayı oldukça üzülmemekte olduğunu belirtmekte ve kendi tanıdığı bir doktoru da tavsiye etmekteydi. Mektup dönemin Sıhhiye Vekili Refik Saydam'a ve diğer doktorlara da okutulmuştu (CA, 01019989-45). Bir gün sonra Sırbistan'ın Valjevo şehrinden tüccar Milan Bukelitsa tarafından gönderilen mektup da Dışişleri Bakanlığı'na iletildi. Mektubun içeriğinde Milan Bukelitsa Atatürk'e iyi dileklerini şöyle ifade etmekteydi: *"Türk ve Balkan milletlerinin saadeti için ekselansınızın en yakın bir zamanda iyi olmanızı kendim ve bütün arkadaşlarım namına temenni ederim"* (CA, 01019989-329).

Wilhelm Bauer ile Walter Hüller isimli Alman vatandaşları Ekim 1938'de Atatürk'ün geçirmiş olduğu son rahatsızlık nedeniyle şifalar dilemişler ve Rose Reichenbach'ın isimli bir Alman kadını Atatürk'ün geçirmiş olduğu son rahatsızlığından dolayı ilaç tavsiyesinde bulunmuştur. Yine 21 Ekim Fransa'dan Jean Billac adında bir doktor Atatürk'ü iyileştirebileceğine dair bir mektup yollamıştır. Mektupta; *"Her zaman hayranınız oldum. Fransız gazetesinde hastalandığınızı okuyunca acı içinde oldum. Türkiye Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün hastalığının Karaciğer rahatsızlığı olduğunu öğrenince bu konuda uzman bir doktor olarak sizi tedavi etmeme izin veriniz. Yazdığım mektupta size bu hastalıkla mücadele eden umutsuz vakaları dahi tedavi ettiğimin kanıtı olarak iyileşen hastalarımın isimlerini ve adreslerini ekliyorum. Ayrıca Ekselansları bu konuda yetkin bir hekim olduğumun kanıtı olarak başarılı tedavilerimin basında çıkan haberlerini de yolluyorum. Ekselansları sağlığınıza kavuşmanız için tanrıya dua edip sizden haber bekliyorum"* (CA., 01019989-99).

3. ATATÜRK'ÜN VEFATI VE ÖLÜM RAPORU

Atatürk'e 27 Ekim 1938'de yerli ve yabancı doktorlar kontrol ederek tanı/konsültasyon yapıldı (Kocatürk, 1991:395). 5 Kasım'da hastalığın son safhasına ulaşıldığı anlaşıldı. Diğer taraftan Gazi'nin iştahı da iyice kesilmişti. Karnında yeniden toplanan sıvı Atatürk'ü rahatsız etmeye başlamış ve kendisi ikinci ağır komaya girmeden önce 7 Kasım'da sabah saat 10.30'da Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'i yanına çağırarak ona; *"Doktor karnımdan bu suyu çekmek zamanı geldi. Çünkü bu mayi benim nefesime dokunuyor. Soluk almamı güçleştiriyor. Bunu çekip alın"* demişti (Şehsuvaroğlu, 1981:92).

Dr. Nihat Reşat Bey ise ikinci bir su alım işlemi gerçekleştirilmemesinin zor olacağını söylemiş; çünkü suyun dışarıya alınmasından önce kalbi destekleyecek ekipmanın olmamasının olumsuz sonuçları olabileceğini Atatürk'e tekrar belirtmişti. Dayanılmaz ağrıları olan Atatürk'ün ısrarı üzerine bu operasyonun öğlen saat 12.00'de yapılmasına karar verildi. Hazırlıkları tamamlayan Dr. Mehmet Kamil Berk saat 12.00'de sıvı alımına başladı. Su alımı sırasında Atatürk de bu operasyonu izliyor ve ne kadar su çıktığını doktorlara soruyordu. Gerçekte 6 litre su alındığı halde bunun iki katı su çıkarıldığı Gazi'ye iletilmişti. Bu ikinci operasyondan sonra Atatürk rahatlamıştı. Enginar yemek

istese de o dönemde İstanbul'da enginar olmadığı için Hatay'a sipariş verilmişti. Enginar getirildiğinde ise durumu iyice ağırlaşan Gazi Mustafa Kemal Atatürk bu dileğini gerçekleştiremeyecekti (Bozgeyik, 2019:83).

Atatürk 8 Kasım 1938'de ikinci kez ağır komaya girdi. Saat 19.00'da başlayan bu durum Gazi'nin vefatına kadar devam edecekti. Durumun vahameti anlaşılınca Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Atatürk'ün sağlığı ile ilgili tekrar resmi bildiri yayımlamaya başladı: *"...Bugün saat 18.30'da hastalık birdenbire normal seyrinden çıkarak şiddetlenmiş ve sıhhi vaziyetleri yeniden ciddiyet kazanmıştır"* (Kocatürk, 1991:398). Gazinin durumuyla ilgili gelişmeler yayımlanan üç bildiri ile paylaşıldı ve 9 Kasım tarihli gazetelerde de yayımlandı (Akşam-Cumhuriyet-Ulus, 9 Kasım 1938:1).

Cumhuriyet Türkiye'sinin kurucusu Gazi, Mareşal Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938'de sabaha İstanbul'da Dolmabahçe'de vefat etti (Atabey, 2012:19). Yunus Nadi Bey 10 Kasım'da *"Cumhuriyet"* gazetesinde yayımladığı köşe yazısı ile bunu okuyucu ile üzülen paylaşmaktaydı: *"Büyük Türk milleti her manasile büyük evladı Atatürk'ün ölümüne büyük matem içindedir. Gözlerimizden kanlı yaşlar akarak ifade ettiğimiz bu hakikatin sonsuz teessürleri arasında gene Atatürk'ün mütemadiyen karşımızda yükselen, çepeçevre her tarafımızı kaplayan besüş ve asil simaile avunabiliyoruz... Aziz Liderimiz bu hayata gözlerini kapamıştır. Bu bir hakikattir, hazin ve acı bir hakikat..."* (Cumhuriyet, 10 Kasım 1938:1).

Atatürk'ün vefatı sonrasında doktorlar aynı gün bir ölüm raporu hazırladı. Raporda; Atatürk'te görülen hastalığın ilk belirtilerinin 1938 yılı Ocak ayında Atatürk Yalova'da iken ortaya çıktığı vurgulanmaktaydı. Ayrıca hastalığın evrelerinden ve yapılan tedavilerden bahsedilerek, Ocak 1938-10 Kasım 1938 tarihleri arasında hastalığının ilerleme aşamaları hakkında da ayrıntılı bilgi verilmekteydi:

"...Ankara'da 28 Şubat'ta Dr. Asim Arar, Dr. Hüsamettin Zoral, Prof. Dr. Akil Muhtar Özden ve Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Dr. Ziya Naki arasında yapılan istişarede büyük ve biraz sert kebed (karaciğer ağrısı) ve büyükçe bir tahal bulunmuş ve o zamanda ne asit nede bacaklarda ödem görülmüştür. Bir müddetten beri ara sıra zuhur eden küçük burun nezifleri (kanama) de kaydedilerek lazım gelen tedavi ve rejim tespit olunmuştur. Biraz sonra Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp ve Prof. Dr. Frank ile bir istişare yapılmış ve evvelki teşhis kabul edilerek aynı tedaviye devam edilmiştir" (CA, 01020006: 1).

Raporda; üzerinde durulan diğer önemli bir konu ise Atatürk'ün hastalığının teşhis edilmesiyle ilgiliydi. Buna göre; hastalığın teşhisi Paris'ten getirilen Prof. Dr. Noel Fiessinger ile Türkiye'de bulunan Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp tarafından tespit edilmiş ve bir *"Hepatite Sclero-Congestive Ethylique"* olduğu kanısına varılmıştı. Uygulanan tedavi ile hastalık bir derece yavaşlatılmış; ancak hastalığın seyrinde ciddi hiç bir gerileme meydana gelmemiş ve şiddeti artarak devam etmişti. Atatürk'ün Ankara'dan İstanbul'a gelişinde hastalığın yeni bir safhaya girdiği ve vücut içerisinde ödem ve asit oluştuğu belirlenmişti. Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp ve Dr. Nihat Reşat Belger arasında yapılan görüşme sonucunda asit ve ödemlere karşı yeni bir tedavi yöntemi ve rejimin devamına karar verilmişti (CA, 01020006: 2).

Raporda vurgulan diğer önemli konu ise 13 Temmuz 1938'de hastalığın birdenbire hızlanması Atatürk'ün vücut sıcaklığının 39,1 dereceye kadar çıkmasıydı. Rapora göre; belirtilen tarihten itibaren hastalık bazen çok hafif bazen yüksek ateşle birlikte seyretmiş ve bundan sonraki süreçte ciddi bir evreye girmişti. Bu nedenle Paris'ten iki kez Prof. N. Fiessinger, Berlin'den Prof. Dr. von Bergmann, Viyana'dan Prof. H. Sppinger getirilmişti. Yabancı doktorlar ile Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Prof. Dr. Süreyya Hidayet, Dr. Asim Arar, Dr. Abrevaya Marmaralı, Prof. Dr. Mim Kemal Öke, Dr. M. Kemal Berk, Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Dr. Nihat Reşat Belger, Prof. Dr. Hayrullah Diker ile ortak görüşmeler yapılarak, hastalığın teşhisi ve tedavisi hakkında ortak bir kararın alındığı ifade edilmekteydi. Raporda hastalığın özellikle son iki ay son derece ilerlediği de vurgulanmaktaydı. Raporun sonunda Atatürk'ün geçirdiği koma halleri ve 8 Kasım'da girdiği son koma durumu hakkında da ayrıntılar şöyle paylaşılmaktaydı: *"...En nihayet 8 Teşrin-i Sani 1938 Salı günü bir kerre daha zuhur eden ve bütün takayyüt ve ihtimamlara rağmen terakkisine mani olunamayan ve büyük bir süratle inkişaf eden ikinci bir koma içinde 10 İkciteşrin 1938 Perşembe sabahı saat dokuzu beş geçe çok muazzez ve büyük hasta terk-i hayat etmiştir"* (CA, 01020006, 2).

3.1. Atatürk'ün Vefatı Sonrası Düzenlenen Cenaze Merasimi ve Naşının Ankara'ya Getirilmesi

Gazi'nin ölümü üzerine Hükümet 10 Kasım'da bir bildiri yayınladı:

“Bugün ayrılığına ağladığımız büyük şefimiz Atatürk, her vakit Türk milletine güvendi, eserlerini bu güvenle yaptı, idamesi esbabını da istikmal ederek güvenle büyük milletimize bıraktı. Ebedi Türk Milleti, onun eserlerini ebediyete kadar yaşatacaktır. Türk gençliği onun kıymetli vedası (emaneti) olan Türkiye Cumhuriyetini daima koruyacak ve onun izinde yürüyecektir. Kemal Atatürk, Türkün tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır” (Gündüz, 2020:64).

Atatürk'ün naşı İstanbul Üniversitesi Teoloji Enstitüsü Müdür Ord. Prof. Dr. M. Şerafettin Yaltkaya'nın gözetiminde İslam an'anesine uygun olarak yıkayıp, 11 Kasım 1938 Cuma günü Gülhane Tıp Akademisi'nde görev yapan Prof. Dr. Lütfi Aksu tarafından tahnit edildi (Tinal, 2008:26). Aynı gün aralarında Dr. Neşet Ömer İrdelp, Dr. Asım Arar, Dr. Mim Kemal Öke, Dr. Nihat Reşat Belger, Dr. Abrevaya Marmaralı, Dr. S. Serter, Dr. H. Alataş, Dr. Akil Muhtar Özden ve Dr. M. Kamil Berk'in bulunduğu doktorların Atatürk'ün naşını tekrar kontrol ederek muayene raporu hazırladılar. Bu rapora göre; naşın ölümü bedensel fonksiyonlarının ölümü ile kesinleşmişti. Atatürk'ün vefat nedeni “müzmin” karaciğer hastalığı olarak bilinen ve tıp literatüründe “*Cirrhose ascitogene*” adıyla karşılık bulan karaciğer yetmezliği idi. Bu durum beraberinde derin koma halini getirmiş ve yerli-yabancı uzmanlar tarafından da teşhis edilmişti. Hastalık on bir aya yakın bir sürede seyretmiş ve ölüm nedeni hakkında şüpheye yer kalmamıştı. Bu nedenle Atatürk'ün naşı üzerinde herhangi bir otopsiye de gerek görülmedi (CA, 01020010).

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bir gün sonra Gazi'nin vefatı dolayısıyla yapılanları bir rapor halinde Başbakan Celal Bayar'a telgrafla gönderdi. Buna göre; son tabip raporu, TBMM Başkanlığı ile Hükümet tebliğleri önce resmi yazıyla Vali, Ordu ve Kolordu Kumandanlarına gönderildi. Sonra ajanslar aracılığıyla yurdun her tarafına basın ile aktarıldı. “*Ulus*” gazetesinin de bu tebliğleri içeren nüshası aynı gün yayımlandı. Tebliğler birer önlem niteliğindedi. 11 Kasım sabahı saat 11.00'e doğru hukuk öğrencilerinin Ulus meydanına toplanarak üzüntülerini duyurmak için tezahüratta bulunmak istedikleri, ancak bu grubun ciddi olaylara karışmasını engellenmek amacıyla toplantının dağıtıldığı ve bunun gibi durumlara izin verilmeyeceği belirtilmekteydi. Mekteplerde öğrencilerin “*yersiz*” tezahürlerine izin verilmemesi ve okullardaki derslere devam edilmesi için Milli Eğitim ve İçişleri Bakanlıkları tarafından Valilere tebligatta bulunuldu. Gazetelere “*sükûnun*” ve “*vakarın*” devam ettirilmesi yönünde direktifler verildi. Bu doğrultuda İstanbul gazeteleri temsilcileri yazılarının merkezden idare edilmesi için Ankara'ya davet edildi. Türkiye'de bütün resmi binalarda, parti merkezlerinde ve Halkevlerinde bayraklar yarıya indirildi. Milletvekilleri ile Cumhurbaşkanlığı nezdinde istikrar ve nizamın korunması için bazı görüşmeler yapıldığı ifade edilmekteydi. TBMM'nin 12 Kasım 1938 saat 11.00'de toplanmasına karar verildiği yapılanlar arasındaydı (CA, 01020005-1).

Cenaze töreniyle ilgili program 13 Kasım 1938'de Milli Savunma Bakanı Kazım Özalp'ın yayımladığı bir genelge ile duyuruldu. Genelgede; resmi cenaze töreninin 21 Kasım 1938 Pazartesi günü yapılacağı belirtilmekteydi. Ayrıca Atatürk'ün naşının Ankara'ya nakline kadar, Dolmabahçe Sarayı Merasim Salonu'nda bulundurulacağı ve bu süreçte üst rütbeli 6 General, Albay ya da Yarbay tarafından ihtiram nöbeti tutulacağı ifade edilmekteydi. Cenazenin 19 Kasım 1938'de saat 08.30'da saraydan alınarak top arabasına bindirileceği ve Ankara'ya nakil sürecinin başlanacağı, tören alayının ilerisinde yolu törene açık bulundurmak üzere, atlı polis kıtasının ilerleyeceği, (Hariciye Vekâleti,1938:3) cenaze töreninin Tophane-Köprü-Eminönü-Bahçekapı-Sirkeci-Salkımsöğüt yolu ile Gülhane Parkı kapısından Sarayburnu'na doğru yapılacağı ve cenaze alayını İstanbul'dan Ankara'ya kadar I. Ordu Müfettişi Fahrettin Altay'ın komuta edeceği vurgulanmaktaydı. Naşın taşındığı arabanın her iki tarafında toplam 12 General yer almaktaydı(Milli Savunma Bakanlığı, 1999:129-132).

Atatürk'ün naşının bulunduğu Türk bayraklı tabut Dolmabahçe Sarayı'nın büyük tören salonunda bir katafalk (kürsü) üzerine yerleştirilerek halkın ziyaretine açıldı. Tabut 18 Kasım 1938 akşamına kadar burada kaldı (Cumhuriyet, 18 Kasım 1938:1). Atatürk'ün cenaze namazı ise Ankara'ya nakledileceği gün olan 19 Kasım'da kılındı (Kocatürk, 1991:399).

Atatürk'ün cenazesi 20 Kasım 1938 Pazar günü saat 10.00'da, başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere TBMM Başkanı, Başbakan, Bakanlar, Genelkurmay Başkanı, milletvekilleri, devlet ve ordu ileri gelenleri tarafından Ankara tren istasyonunda törenle karşılandı. Bu karşılama esnasında bir karşılama taburu da bulunmaktaydı (Hariciye Vekâleti, 1938:39). Tabut trenden alınarak top arabasına yerleştirildi. 10.42'de büyük bir törenle TBMM binasına getirilerek, Meclis önünde hazırlanan kürsüye (katafalk) konuldu. Kürsü altı sütun üzerinde durmaktaydı. Sütunlar yeşil renkte kadife ile örtülü idi ve defne dalları ile kaplanmıştı. Kürsünün etrafında çelenkler ve birisi ortada olmak üzere yedi büyük meşale bulunmaktaydı. Yabancı heyetlerin temsilcileri naşı Ankara Palas'ın balkonundan selamlarken, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Mareşal Fevzi Çakmak ve milletvekilleri ise gelerek Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün naşını selamladılar. Saat 13.00'ten itibaren katafalkın önünden Ankara halkı "huşu" ile geçerek naşı selamlamaya başladılar. Gökyüzündeki Türk uçakları ise aynı selamlama ile karşılık vermekteydi. Naaş burada bir süre bekleldikten sonra belirlenen 12 milletvekili ile 21 Kasım 1938'de TBMM önündeki kürsüden alınarak törenle geçici mezar olarak hazırlanan Etnografya Müzesi'ne getirildi ve hazırlanan mermer sütünün üstüne konuldu (Haber, 20-21 Kasım 1938:1). Böylece Gazi'nin naşı Anıtkabir inşa edilene kadar burada kalacaktı.

4. ATATÜRK'ÜN VEFATININ YABANCI KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI

Atatürk'ün vefatı üzerine yabancı kamuoyunda çok sayıda Türkiye'ye baş sağlığı telgrafları ve mektupları gönderilmişti. Yabancı basın da Atatürk'ün vefatı üzerine O'nun hayatını ele alan haberler çıkmıştı. Bir devlet başkanı vefat edince ülkelerin taziye telgrafları yollaması bir diplomatik gelenek olmuştur. Atatürk gibi dünya barışı için mücadele vermiş bir liderin vefat etmesi ve akabinde çok sayıda resmi taziye telgraflarının gelmesi normal karşılanmıştı. Fakat Atatürk'ün vefatından dolayı sadece devletlerin diplomatik taziye telgrafları gelmemiş dünyanın farklı ülkelerinden insanlar bireysel olarak üzüntülerini dile getiren mektuplar yollamıştır. Bu kapsamda Atatürk'ün hastalığını tedavisi için sıklıkla Türkiye'ye gelen Doktor Fiessinger, Paris'ten derin üzüntülerini bildiren başsağlığı telgrafı yollamıştı (CA, 02011847-86).

Bu konuda en güzel örnek ise Hindistan'dan gelen mektup olmuştur. Mektup Hindistan'ın Bengal bölgesindeki Comilla Zilla Okulunda okuyan 2. sınıf öğrencilerinden gelmiştir. Dört Hintli öğrenci Atatürk'ün ani ölümü üzerine derin üzüntü içinde olduklarını ifade eden bir mektup yazmışlardır. Mektupta Türkiye'nin ve dünya insanlığının başının sağ olmasını dile getirmişlerdir. Atatürk'ün ruhunun yaratıcısının yanında olmasını ve huzur içinde uyumasını dilemişlerdir. Mektubu önemli kılan nokta ise Hindistan'daki okul çağındaki çocukların dahi Atatürk'ün vefatından dolayı duydukları üzüntüyü dile getirip bireysel olarak mektup yazmaları olmuştur (CA, 01016478-142).

4.1. Macar Basınında

Budapeşte'de Almanca olarak çıkarılan ve yarı resmi hükümet organı olan "Pester Lloyd" gazetesinin 10 Kasım 1938 tarihli akşam nüshasının birinci sayfasında Aladar V. Simonffy tarafından yazılan köşe yazısında Mustafa Kemal Atatürk tarihe yön veren önemli liderler ile karşılaştırılmakta ve eski Türkiye ile yenisi arasındaki farkı basitçe ifade etmekteydi:

"Asırlar evvel Osmanlı hanedanının cedd-i ekberi Sultan Orhan ne idiye yahut -zamanımızdan bir misal alırsak- bugün İtalya için Duçe (Mussolini) ne ise, çok ıstıraplı bir hastalıktan sonra bu sabah vefat eden Gazi de Türkiye için odur. Daha vazih bir ifade ile Gazi bütün Türk Milleti'nin tekrar hayata doğuşunun ve Türkiye'nin yeniden kuruluşunun timsalidir. Gerilik, umumi ve politik hayatta anarşi, bozuk bir maliye, bütün devlet dairelerinde irtikab (rüşvet) ve irtişa (rüşvet yeme), geniş tabakalarda cehalet... İşte idama mahkum edilen ve rütbesinden kendiliğinden gönüllü olarak feragat eyleyen Mustafa Kemal Paşa'nın Cihan Harbi'nden sonra eline aldığı miras bu idi. Fakat şimdi onun halkına terk ettiği miras: 'Umumî hayatta ve maliyede nizam, memurlarda şarkın emsalini görmediği dürüstlük ve namuskarlık, ilim ve marifet iktisabı için milletin bütün tabakalarında mütezaıyid bir gayret ve mesai...' (CA, 01008485-62).

Türkiye'nin eski ve yeni hali arasındaki büyük fark Atatürk'ün eseri idi. Önsöz niteliğindeki bu açıklamadan sonra Aladar V. Simonffy tarafından Atatürk'ün çocukluğundan itibaren bütün hayatı ele alınmakta; Trablusgarp'taki faaliyetleri Anafartalar'daki kahramanlığı, Milli Mücadele Dönemi kazandığı zaferler, yeni Türkiye'yi kuruşu ve özellikle bütün alanlarda yaptığı inkılâplar ayrıntılı olarak okuyucu ile paylaşılmaktaydı. Köşe yazısı şu cümlelerle sonlandırılmaktaydı:

“Bazı tezatlarla rağmen Atatürk, popüler olmuş ve sevilmiştir. Bilhassa kendisine çok büyük iyilikler ettiği halk tabakası onu severdi ve bu halk -Selanikli küçük bir memurun oğlu olan- O’nun şahsında bir Anadolu köyle çocuğunu görür ve onu kendi etinden ve kanından bilirdi ve bu sebeple O’nun basit ve beşerî olan bazı zaafalarını hoş görürdü. Kendisine mabud gibi prestij ediliyordu. Bazıları da ona hasım idiler. Fakat hangi büyük adam vardır ki hiç bir hasmı bulunmasın? Objektif bir tarzda bakılınca görülür ki O, düşmüş ve mağlup bir milletten kalkınmış ve muzaffer bir kütle -esaret ve uşaklık menzilesine indirilmiş bir memlekette hür ve müstakil bir devlet- geri ve mütereddi Osmanlı imparatorluğundan genç bir medeniyet yaratmış ve bilhassa her sahada Türkiye’yi kuvvetlendirmiştir. O, milletinin ve devrinin en ileri bir adamı idi” (CA, 01008485-63).

4.2.İsviçre Basınında

“Neue Zürcher Zeitung” gazetesinin 10 Kasım 1938 tarihli nüshasında ise Atatürk’ün bir fotoğrafına yer verilerek hayat hikâyesi ve siyasi faaliyetleri iki sütunluk bir yazı ile okuyucu ile paylaşılmaktaydı: Atatürk’ün eğitim-öğretim hayatı, Erkan-ı Harp yüzbaşısı olarak mezun olduktan sonra “Vatan ve Hürriyet” cemiyetini kurması, Trablusgarp ve İkinci Balkan savaşlarındaki faaliyet ve başarıları, Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale’deki XIX. Fırka Kumandanı olarak İngilizlere karşı başarılı müdafaaları, Kafkasya’da Ruslara karşı kazandığı zaferlerle Bitlis ve Muş’u işgalden kurtarışı, Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Filistin Cephesi’nde Yıldırım Ordular Grubu’nun geri çekilmesini sağlığı, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkışı, 39 yaşında Milli Mücadeleyi başlatması ve kazandığı zafer, sonra da Türkiye’de her alanda yaptığı yenilikler ile Türkiye’yi yeniden kuruşu kronolojiye uygun olarak anlatılmaktaydı (CA, 01008485-66).

4.3.Alman Basınında

“Kölnische Volkszeitung” gazetesinin 11 Kasım 1938 tarihli nüshasının birinci ve ikinci sayfalarında yazılan iki sütunluk bir köşe yazısında Atatürk’ün öz geçmişi ve yaşam öyküsü hakkında bilgi verilerek, hayatı, Samsuna ayak bastığı günden itibaren başlattığı Milli Mücadele ve zaferden sonra her alanda yaptığı inkılâplar “takdirkâr” bir dille şöyle vurgulanmaktaydı:

“Genç devletin başına geçen adam kazandığı askeri muzafferiyet ve memlekete temin ettiği istiklal ile vazifesinin hitama ermemiş olduğunu biliyordu. O, bu genç Cumhuriyet’in varlığının ancak fikirlerde tam bir inkılâp yapmakla idame edilebileceğini takdir etmişti. Millet, heyet-i umumiyesi itibariyle asırlardan beri musab olduğu, Lethargyden(gaflet) ve onu kemiren unsurlardan kurtarılmak lazımdı. Yeni hükümet merkezinin İstanbul’dan Anadolu’nun ortasına, Türkiye’nin kalpgahına, Ankara’ya nakledilmesi, o tufeyli (asalak) unsurların bertaraf edilmesinin sembolik bir tezahürü oldu. Aynı zamanda İslamiyetle yeni devlet arasında enerjik bir hatt-ı fasıl çekilmek lazımdı. Çünkü İslamiyet’ten başka hiç bir din daha iptidadan beri politika işlerine bu kadar şiddetle alet edilmiş değildi. Bu sebeple hilafet ilga edildi ve bununla dervişlerin ve hocaların hâkimiyeti ortadan kalktı. Ancak bu şayan-ı hayret reformlar üzerinedir ki memleketin yeni baştan kuruluşu imkânı bulunabilmiştir” (CA, 01008485-59).

Köşe yazısının devamında Atatürk’ün Türkiye’nin Avrupa ile Ön Asya arasında köprü olma durumunu hiç bir zaman unutmadığı da vurgulanmaktaydı. Türkiye’nin köprü vazifesi görmesi, bir taraftan Balkan birliğine diğer taraftan da Ön Asya devletleri bloğuna dâhil olmasıyla gerçekleşebilirdi. Yazıda belirtilen Türkiye’nin Ön Asya’nın hâkim devleti olmasının tek yolunun “bu büyük asker, büyük devlet adamının yani Atatürk’ün eseri” olacağı ifade edilmekte ve yazı şu cümlelerle sonlandırılmaktaydı:

“Atatürk’e memleketin her tarafında dikilmiş olan anıtlar, Türk milletinin basü badel mevtinin (dirilişi) ebedi sembolü olarak kalacaktır. O’nun hayatı Türkiye Cumhuriyeti tarihini terki eden ölmez bir varlıktır. Türkiye’nin ve Türklüğün bir rehberine muhtaç olduğu kritik bir anda Atatürk ortaya çıkmış ve o zaman mağlup Türklüğü Avrupa’nın bir uşağı yapmak ihtiramiyle (saygıyla) hareket eden cihanın kurmak istediği bütün manileri yıkarak Türklüğe yol göstermiştir. Bütün Alman milleti, Türk Milleti’nin matemine samimiyetle iştirak eyler. Bilhassa biz Almanlar Atatürk’ün kendi milleti ve memleketi için yaptığı tarihî hizmetleri bütün vüs’atiyle takdir ve tebcih etmeyi biliriz” (CA, 01008485-60).

Münih'te çıkarılan 11 Kasım 1938 tarihli "Völkischer Beobachter" gazetesinin birinci sayfasında büyük punto ile "Yeni Türkiye'nin yaratıcısı Kemal Atatürk ölmüştür" başlığı manşet verilmekteydi. Altında üç sütunluk bir köşe yazısı yer almaktaydı. Yazıda Atatürk'ün çocukluğundan başlanarak hayatı hakkında bilgi verilmekte, Çanakkale'deki kahramanlık ve kazandığı zaferler, Milli Mücadele ve yeni Türkiye'de yaptığı inkılaplardan övgüyle bahsedilmekteydi. Ayrıca Atatürk'ün hastalığı hakkında da ayrıntılı bilgi verilerek hastalığın geçirdiği evrelerin bir tarihçesi yapılmaktaydı. Fransız doktor Prof. Piesenje, Viyanalı doktor Prof. Eppinger ve Berlinli doktor Prof. Bergmann'ın konsültasyon için çağırıldığı bilgisi okuyucu ile paylaşılmaktaydı. Ayrıca Atatürk'ün geçirdiği krizlere rağmen kuvvetli bir bünyeye sahip olduğu ve "kırılmak bilmeyen yaşama azmi" ile ilk krizlere karşı gösterdiği direnç, dönemin siyasi gelişmelerine karşı ilgisiz kalmadığı ve Cumhuriyet'in 15'inci yıldönümü bayramı kutlamalarını radyodan dinlediği de bildirilmekteydi (CA, 01008485-60).

Yazının sonunda şunlar vurgulanıyordu: "Kemal Atatürk Türk tarihinin en yüksek şahsiyetlerinden birisidir. O, asker ve aynı zamanda devlet adamı idi. 1918'den 1922'ye kadar devam eden mücadelelerinde kazandığı parlak zaferlerine sulh yolundaki faaliyetlerinin zaferlerini de ilave etmiştir. Hitler Temmuz 1933'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Encümeni Reisi ile yaptığı bir mülakatta: 'Atatürk'ün idare ve rehberliği altında Türkiye'nin kazandığı muvaffakiyetlerin Almanya'da Nasyonal Sosyalist hareketinin muzaffer olacağına dair kendi kanaatini takviye etmiş ve kendisine Türk İstiklal Mücadelesi'nin parlak bir örnek vermiş olduğunu, Almanya'da olduğu gibi Türkiye'de de kuvvetli bir köylü ekseriyetinin yenilmez millî kudret membanı teşkil ettiğini, her iki milletin aynı siyasî hedeflere malik olup aralarındaki dostluğun da canlı iktisadî münasebetlerle kuvvetlendiğini söylemişti" (CA, 01008485-61).

4.4. Bulgar Basınında

Atatürk'ün vefat Bulgar basınında büyük yankı uyandırdı. 11 Kasım 1938 tarihli "Zora" gazetesinde Danail Krapçeff tarafından yazılan "Kemal Atatürk" başlıklı köşe yazısında Atatürk'ün ölümü "kivılcım saçan parlak gözlerini ebediyen yummuş" ifadesiyle belirtilmekteydi. Atatürk'ün yeni Türkiye'si ile ilgili şunlar okuyucu ile paylaşılmaktaydı: "...bu, bitmek, tükenmek bilmeyen kudretli bir enerjinin politik sahneden inmesi demektir. Büyük Türk inkılapçısının yarattığı eser muazzamdır. Atatürk filhakika Türk imparatorluğu hudutlarını eski Türkiye hudutları dışında bir arazi ile tevsi etmiş değildir. Fakat umumi harp sonunda dağılan askerî kuvvetleri toplayarak ve inhilal etmiş halk kütlelerini organize ederek bunları yüksek bir kudretle İstiklal Savaşı'na şevketti. Bu çetin mücadelenin neticesidir ki Atatürk, fikir ve ideal arkadaşlarıyla birlikte, Kur'an ve şeriat esaslarına dayanan eski Osmanlı devleti yerine bugünkü modern ve laik Türkiye'yi kurmaya muvaffak oldu" (CA, 01008485-64).

Danail Krapçeff yazısının devamında Atatürk'ün Türk milletine armağan ettiği mirasın ölümünden sonra ortadan kalkacağına ya da tarihten silineceğine ihtimal verilemeyeceğini belirtmekteydi. Atatürk'ün bıraktığı "muazzam eser" ya da Cumhuriyet sonraki süreçte de esas prensiplerini ve ana inkılaplarını koruyacak ve gelişimini sürdürmeye devam edecekti. Bu süreçte Atatürk'ün sert mizacı, bitmek ve tükenmek bilmeyen kudret ve enerjisi, her zaman uyanık ve zinde fikirleri ve yenilmeyen iradesi Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşunda önemli birer etkendi.

Mustafa Kemal Atatürk'ün "damgasının" izlerini sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinde değil, aynı zamanda da günlük politik olaylarda da görmek mümkündür. O, Türkiye'yi ilgilendiren her gelişmeye karşı hemen "şedid" ve "mukabil" önlemler almaktaydı. Danail Krapçeff'e göre Atatürk'ün ölümüyle Türk politik sahnesi özellikle bu "mizaçtan" mahrum kalacaktı. Çünkü bu özelliklerin bir kişide toplandığı bir lideri tarih ne zaman gönderir bilinmezdi. Ayrıca Atatürk'ün yerine halef olarak geçen kim olursa olsun, o halefte Yıldırım Bayezid'in mizacını hatırlatan ve Atatürk'te toplanan "ateş mizacını" bulabilmek imkânsızdı. Hızlı hareket, hızlı karar verme ve karşısındakini etkileme, kısa sürede yönlendirme gibi birçok özelliği bir arada bulunduran ateş mizaç, Türk siyasi sahnesinden kendisiyle birlikte inecekti (CA, 01008485-65). Yazıda Atatürk'ün sözlerine ve resimlerine de yer verildi.

4.5. Mısır Basınında

Atatürk'ün ölümü sonrasında Mısır basınında da birçok yazı yayımlandı. Bunlardan biri de "El Ebrahim" gazetesinin 11 Kasım 1938 tarihli nüshasında idi. Yazıda "Atatürk öldü" başlığıyla manşet verilmişti. Devamında ise; "Türk milletinin babası ve son asırların yetiştirdiği en büyük adam" ve Türkiye'yi "kulluktan" kurtaran, işgale

karşı İstiklal Mücadelesini başlatan, savaş meydanlarında Türk milletine başbuğluk edip “*kurtuluş sahiline*” çıkaran bir devlet lideri olarak değerlendirilmekteydi (CA, 01008485-6).

Yazının devamında şu övgülü cümleler Atatürk'ün ölümünün Mısır'da ne kadar büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermekteydi:

“...Muahedeleri yırtan, devletlerin kararlaştırdıklarını tanımayan, milletleri kendisine hürmet ettiren, milletini de o ihtiram mevkiine çıkaran, diğer milletlere saydıran adam öldü. Zaif, kanadı kırık, düşkün, yorgun, yokluk, kulluk darbeleri altında inleyen bir milletten ileri, kuvvetli, muhterem, hep yükselen ve atılgan bir millet meydana getiren büyük adam öldü. Hakikat O, bir vatan kurtarmış, bir milleti islâh etmiştir. Atatürk'ün adı, her Türk'ün medarı hürmet ve iftihar olarak kalacaktır. Bugün toprak, kahramanlığı destanı dillerde dolaşan bir adamı içine almış bulunuyor. Fakat tarih, onun adını ebedileştirecektir” (CA, 01008485-6).

Atatürk bir liderin kendi milleti için gerçekleştirmek istediği her şeyi başarmıştı. Ayrıca yaptığı yeniliklerin “*semelerini*” de görebilmişti. Bu daha önce hiç kimse tarafından başarılabilmiş bir şey değildi. Bu nedenle Atatürk'ün ölümü sadece Batı dünyası için değil, aynı zamanda doğulu milletler için de büyük bir kayıptı. Dolayısıyla Atatürk, Hitler, Mussolini ve Roosevelt'ten de daha büyüktü. Çünkü bu liderler zaten tarihsel süreçte muasırlaşmış bir millet başında bulunmaktaydı. Ancak Atatürk karşısında kendi benliği unutturulan, “*kaçak, sürgün zabıt, siyasetçe, savaşça, iktisatça bitgin bir millet*” bulmuştu. Batı dünyası bu millete “ölü adam” adını vermişti. Atatürk bu ön yargıyı değiştirmeyi başarmış, Türk milletine “*kendi ruhundan üfürmüş*” ve benliğini geri kazanmasını sağlamıştı. Yazı Atatürk'ün “*yeni Türkiye'nin ebedi kurucusu ve bağımsızlığının bekçisi*” olarak kalacağı ile sonlandırılmaktaydı (CA, 01008485-7).

4.6.ABD Basınında

ABD basını da diğer ülkelerin basınlarından farklı davranmadı. Önce Atatürk'ün ölüm haberi tüm basın organlarında yayımlandı. Sonra da eski ve yeni Türkiye farkını anlatan köşe yazıları okuyucu ile paylaşılmaya çalışıldı. 11 Kasım 1938 tarihli “*New York World Telegram*” gazetesinde “*Atatürk'ün Üfulu*” başlıklı yazıda Atatürk hakkında “*harikulade bir adam*”, “*Sultan*” ve “*Halife*” olarak tanımlanırken şu değerlendirmede bulunulmaktaydı:

“Türk Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Atatürk öldü. Beşeriyetin aksam-ı mütebakiyesini kendi mikyaslarımızla ölçmeğe meyyal olan biz Amerikalıların bu habere ehemmiyet vermeden geçmesi muhtemeldir. Fakat Atatürk çok harikulade bir adamdı. Onun ismi bihakkın tarihte yaşayacaktır, Bin bir gece hikâyelerini, âdetlerini ve itiyatlarını andıran bir ülkede nisbî fakr-ü zaruretten ve ehemmiyetsiz bir vaziyetten yükselerek, hakikatte hem Sultan ve hem de halife oldu. Mağlub ve parçalanmış bir Türkiye'nin içinde bulunduğu maktelden, evvela memleketinin arta kalmış kısımlarını da mahvetmek üzere Galiplerce yapılan müşterek teşebbüslere meydan okudu ve sonra da yirmi seneden daha az bir zaman içinde milletini birçok hususlarda değiştirdi ve iki bin sene ileriye götürdü” (CA, 01008485-8).

Yazının sonunda Atatürk ve arkadaşlarının Türkiye'yi sultanlıktan kurtararak modern bir devlet haline getirdiğini, milli bir meclis kurarak, milli bir anayasa oluşturdukları ifade edilmekteydi. Kadın-erkek eşitliği ve seçme seçilme hakkının kadınlara da verilmesi diğer önemli yeni Türkiye gerçeğiydi. Ayrıca kadının medeni durumunda gerçekleştirilen modernite ya da “çok eşliliğe” son verilmesi, kadının Türk toplumundaki esaretinin sona erdiğinin bir göstergesiydi. Bununla da yetinilmemişti: Dini kurumlarda yapılan reformlar, resmi nikâhın zorunlu olması, fes ve çarşaf kullanımının kaldırılması, harem ile kadınların toplumdan soyutlanmasına yönelik uygulamalara son verilmesi, cuma günü yerine pazar gününün tatil edilmesi, ölçü ve takvimde yapılan değişiklikler, Latin alfabesi ile basitleştirilmiş bir okuma ve yazma dilinin oluşturulması, ırk ve mezhep farkına bakılmaksızın azınlıklara kanun önünde eşit haklar verilmesi gibi birçok konu yeni Türkiye'nin iki bin sene ileriye gitmesini sağlamıştı. Yazı şu cümleyle sonlandırılmaktaydı: “*bu nedenle bütün bu şeyler göz önünde tutulursa görülür ki, Türkiye'nin 'New Deal'i Garp medeniyetinde asırlarca süren ıslahat ve inkılâplara lüzum gösteren her şeyi ihtiva ediyor*” (CA, 01008485-10).

4.7.Yunan Basınında

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü Yunan basınında da yankı bulmuştur. Atina'da çıkarılan "Atinaika Nea" gazetesinin 21 Kasım 1938 tarihli nüshasında "Bahtiyar Ölü" olarak paylaşılan bir haber yazısı paylaşılmıştır. Haberde; "Bugün Ankara'da bütün Türk milletinin gözyaşları arasında Atatürk'ün tedfin merasimi yapılmıştır" yazısıyla Yunan kamuoyu bilgilendirilmiştir. Haberde Yunan tarihçisi ve biyografi yazarı Plutarhos'un Atatürk ölümü üzerine söylediği bir söze de yer verilmiştir: "...Ancak sağlıklarında büyük işler başaran ve milletlerinin sevgi ve matem tezahüratı arasında ebediyete intikal edenler, hayatta tamam ile muvaffak olmuş mesut ve bahtiyar yaşamış ad edilebilirler..." Tarihçi Paralilus'un "Vios" adlı yapıtında geçen bir söz de yine Atatürk'ün ölümü üzerine paylaşılmıştır:

"...hayat bu suretle tamam ile muvaffak olmak şerefini ancak mahdud bir kaç kimselere hasreylemektedir". Haber yazısında belirtilen şey Mustafa Kemal Atatürk'ün geçmiş dönemlerde yaşamış olması halinde büyük tarihçilerin ondan övgüyle söz edeceğini vurgulamaktı. Yazının devamında Atatürk "Türk Milletinin babası" olarak değerlendirilirken, Atatürk hakkında ifade edilen şu övgü dolu cümleler de Yunan basınında Atatürk'ün ne kadar dikkate değer bir kişi olduğunu göstermesi açısından önemlidir: "Türk milleti, kendisine yeniden hayat vermiş hakiki bir baba olarak tanıdığı Atatürk'ün ziyasına tam on gün fasılasız olarak ağlamıştır. Türkler halaskarlarının ufulünden dolayı hissettikleri acı, teessür ve matem tarihte emsaline ender tesadüf edilmektedir. On günden beri Anadolu'nun her köşesinden ancak ağlamalar hınçkırıklar ahh ve eninler iştiliyordu. Gerek İstanbul ve gerek Ankara'da Atatürk'ün tabutu önünde on binlerce halk hürmetle eğilmiştir" (CA, 01008485-1).

Aynı tarihli yazıda Atatürk'ün Türk milletini kadın ve erkek olarak sosyal ve siyasi her türlü "esaretten" kurtardığını ifade edilmiştir. Ayrıca Atatürk Türk milletini sadece milli bir yok oluştan değil, milletleri sorgulayamamaya mahkûm eden eski rejimlerden de kurtarmıştı. Atatürk'ün Türk milletine bıraktığı miras şu cümlelerle vurgulanmıştır: "...Kemal Atatürk, Türklere miras olarak bıraktığı Türkiye? Sultanların devrinden teslim aldığı Türkiye'den çok farklıdır. Eski ve yeni Türkiye arasında kıyas kabul etmeyecek derecede büyük bir fark vardır. Yeni Türkiye yaşamağa namzettir ve yaşayacaktır eskisi ise paralize olmuş ölü halinde idi" (CA, 01008485-62).

"Atinaika Nea" gazetesi Osmanlı Devleti hakkında da bir değerlendirme yapmıştır. Gazetede ki haberde Osmanlı Devleti'nin "Hasta adam" ve "can çekişmekte olan bir imparatorluk" olarak yıkıldığı ifade edilmiştir:

"...Onun yerine her gün terakki eden milli mefkûre sahibi tam dinç ve kuvvetli yepyeni bir Türk devleti kaim olmuştur. Mukadderata mütevekkilane inkiyad gösteren eski Türkiye, çalışkan ve müteşebbis, zirai ve sinai bir memleket haline gelmiştir. Medeniyet yollarında seri adımlarla yükselmektedir. Şark, garba mülaki olmak için ilerlemektedir. Şimdiden birçok noktalarda Şark, Garba yetişmiş ve kendisi ile kabili kıyas bir hale gelmiştir. Bütün bunlar Atatürk'ün ve kendisinden ilham alan mesai arkadaşlarının eseridir. Türkler, Atatürk'e fani hayattan ebediyete intikal ettiği için ağlamıştır. Onlarla beraber bütün Balkan milletleri dahi müstakir sulh şeraiti yaratmış olduğu için Atatürk'ün ufulü (ölümü) dolayısı ile ağlamıştır. Atatürk'ün cenaze merasiminde hazır bulunmak üzere bütün komşu ve uzak memleketlerden heyetler toplanmıştır (CA, 01008485-2). Bu suretle bütün devletler tarafından memleketine karşı olan borcu muasır şahsiyetlerden ziyade bilmiş ve ifa etmiş olan Atatürk'e şeref verilmektedir" (CA, 01008485-3).

Atatürk'ün vefatı üzerine İngiliz kamuoyunda da çok fazla haber çıkmıştır. O'nun kahramanlıkları ve modern Cumhuriyete övgü dolu yazılar kaleme alınmıştır. İngiliz basınında ve elçilik raporlarında İsmet İnönü ve Atatürk çeşitli farklılıkları ortaya konulmak istenmiştir. Örneğin; "İsmet, hiçbir zaman Mustafa Kemal'in arkadaşı olmadı ve Atatürk'ün son dönemlerinde araları bilinenden daha soğuktu" şeklinde cumhuriyetin iki önemli liderini ayırttırmaya çalışmışlardır (Turan, 2020: 1695). Ayrıca İtalyan basınında diğer ülkelerin aksine Atatürk'ün vefatına neredeyse yer verilmemiş daha çok İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilme sürecini konu almıştır. "Il Giornale d'Italia" gazetesinin 12 Kasım 1938 tarihli nüshasında "İsmet İnönü" başlıklı bir haber yazısı ile Atatürk'ün vefat konusunu es geçmiştir (CA, 01008485-8).

SONUÇ

Yaşamı boyunca büyük zorluklarla karşılaşan Mustafa Kemal Atatürk, dehası, tükenmeyen cesareti, ileri görüşlülüğü ve Türk milletine olan tam inancı sayesinde bunların üstesinden gelmeyi başarabilmiştir. Gerçekten Atatürk'ün bünyesi normal bir insanın bünyesinden daha güçlüydü. Ancak Atatürk'ün karşılaştığı zorluklar, ülkesi ve milleti için durmadan ve yılmadan çalışması bedeninin zayıf düşmesine ve sonunda sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştu.

1936-1937 yılları arasında Atatürk'ün yoğun çalışma programı sağlık problemlerini de beraberinde getirmişti. 1938'den itibaren yurt dışından getirtilen doktorların yaptığı uygulamalar Atatürk'ü kısmen iyileştirmeye yönelik olsa da sağlığının iyice bozulmasına neden olmuştur. Bu zor süreçte birçok ülkeden Atatürk'e telgraflar ve iyi dilek mektupları gönderilmiştir. Bu süreçte hastalığıyla ilgili haberler de başta paylaşılmasa da 1938 yılından itibaren yoğun bir şekilde Türk basını aracılığıyla okuyucularla paylaşılmaya çalışılmıştı.

1938 yılında Atatürk'ün hastalığının ilerlemesi sonucu tedavisine Dolmabahçe sarayında devam edilmiştir. Saraya birçok Avrupa ülkesinden Türkiye'ye getirtilen yabancı uzmanlar ile Türk doktorları aracılığıyla Atatürk tedavi edilmeye ve iyileştirilmeye çalışılmıştır. Ancak yapılan tüm müdahalelere rağmen Gazi'nin sağlık durumunda olumlu bir gelişme olmadı ve 10 Kasım 1938'de ebedi aleme intikal etmişti. Cenaze törenine birçok ülkeden heyet katılmakla birlikte, tören ile ilgili iki aşamalı program da gazeteler aracılığıyla halka duyurulmuştur.

Atatürk'ün ölümü sonrasında yabancı basında ve Türk ulusal basınında Atatürk'ün hayatı, başarıları ve Türk inkılâbı yeniden değerlendirilmiştir. Türk ulusal gazetelerindeki köşe yazılarında aydınlar Atatürk ile ilgili özellikle Milli Mücadele ve Türkiye'nin modernleşmesi sürecinde yaptığı katkılarında bahsetmiştir. Yabancı kaynaklı gazetelerde ise Atatürk'ün Türkiye'nin kurucusu ve Asya kıtasının da Atası olarak değerlendirildiği görülmüştür. Atatürk'ün başarıları, yeni bir devlet kurması ve inkılâpları da yabancı basında övgüyle bahsedilmiştir.

Gerek hastalığı süresince gerek ölümü sonrasında yabancı devletler tarafından gönderilen taziye mesajları; telgraf, mektup, basın ve resmi organlar aracılığıyla Türkiye'ye iletilmiştir. Bu da Atatürk'ün bütün dünya devletleri tarafından saygıyla anılan bir lider olmasının sonucuydu.

KAYNAKÇA

1- Arşivler

T.C Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

2- Gazeteler

Haber,

Cumhuriyet,

Akşam,

Ulus,

Aydınlık,

Milliyet,

3- Araştırma Eserler

Akçiçek, E. (2005). *Atatürk'ün Sağlığı Hastalıkları ve Ölümü*, Güven Kitabevi, İzmir.

Aksoy, G., KARAKUŞ İ. (2018). *Atatürk Atatürk'ü Anlatıyor - Benim Tutkularım Var*, Poseidon, İstanbul.

Bozgeyik, B.(2019). *Meşhurların Son Anları*, Çığır Yayınları, İstanbul.

Der: Turgut, H.(2005). *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Duran, M. Ö., Tutsak S. (2015). *Acıyı Bal Eylemek, 2015, Timaş Yayınevi, İstanbul.*

Gündüz, A.(2020), 10 Kasım, Kafekültür.

Hariciye Vekâleti Protokol Dairesi (1938). *Atatürk'e Yapılacak Cenaze Törenine Ait Esas Program*, Ankara.

Haz: Tosun, H.(2003). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, Ankara.

Kocatürk, U. (1991). *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, İş Kültür Yayınları, Ankara.

- Kutay, C.(1981). *Atatürk'ün Son Günleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Sarı, İ.(2016). *Bütün Yönleriyle Mustafa Kemal Atatürk*, Net Medya, Antalya.
- Şehsuvaroğlu, B. (1981). *Atatürk'ün Sağlık Hayatı*, Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- Şenol, C. (2011). *Gazi Paşam*, Görsel Yapım, İstanbul.
- Şimşir, B. (1989). *Atatürk'ün Hastalığı*, TTK, Ankara.
- T.C. Milli Savunma Bakanlığı (1999). *Atatürk*, Ankara.
- Ünaydın, R. E. (1959). *Atatürk'ün Hastalığı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

4- Makale ve Ansiklopediler

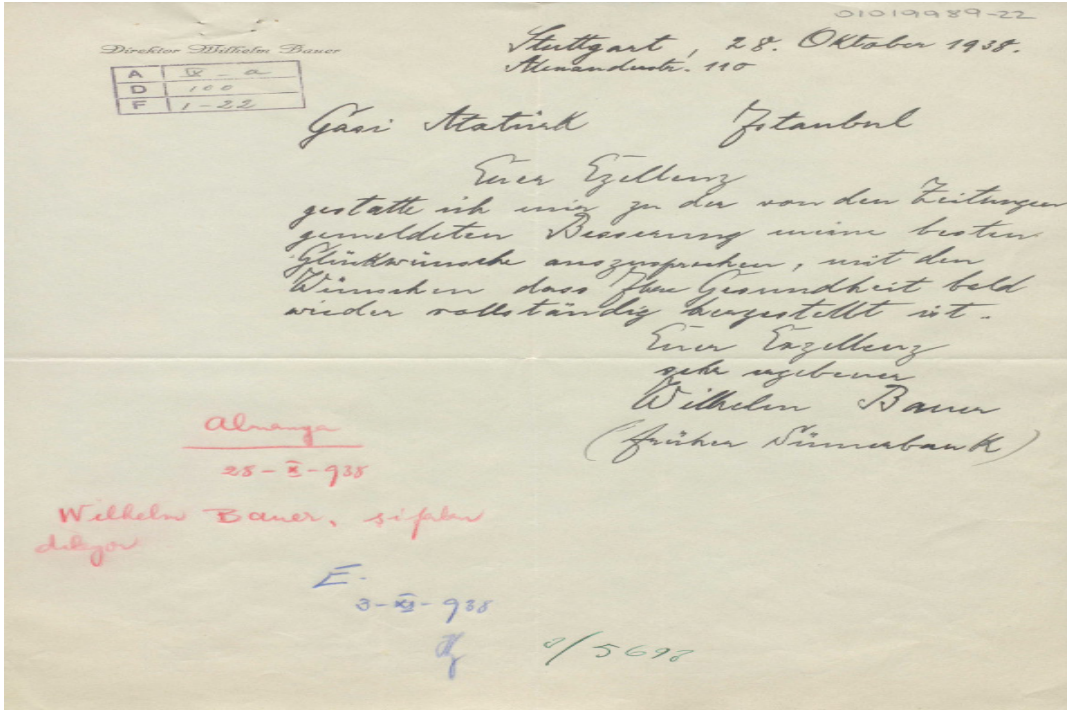
- Atabey, F. (2012). "Atatürk'e Denizden Yapılan Cenaze Töreni", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXVIII, S.83, s.17-38.
- Gül, M.(2006). "Atatürk'ün Yurt Gezileri'nin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VIII, S.3, s.51-72.
- Kodal, T. (1999). "Atatürk'ün Ölümü ve Denizli Kamuoyu", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, s.17-27.
- Sahillioğlu, H. (1991). "Antakya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul, s.228-232.
- Tinal, M.(2008), "Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri Ve Vefatının İzmir'deki Yankıları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VII, S.16, s.19-33.
- Turan, O. (2020). "II. Dünya Savaşı Yıllarında İngiliz Büyükelçiliğinin Erken Cumhuriyet Devri Lider Kadrosu Üzerine Değerlendirmeleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 9/2, s.1685-1704.

5- Elektronik Kaynaklar

- <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/noel-fiessinger-1881-1946/> (Erişim Tarihi: 15.05.2022).
- <https://isteaturk.com/Kronolojik/Tarih/1938/6/1/Savarona-Yatinda-ilk-gununde-dinlenirken-01061938/16> (E.T: 20.05.2022).
- <https://siyasetdergisi.com.tr/10-kasim/> (E.T: 03.06.2022).

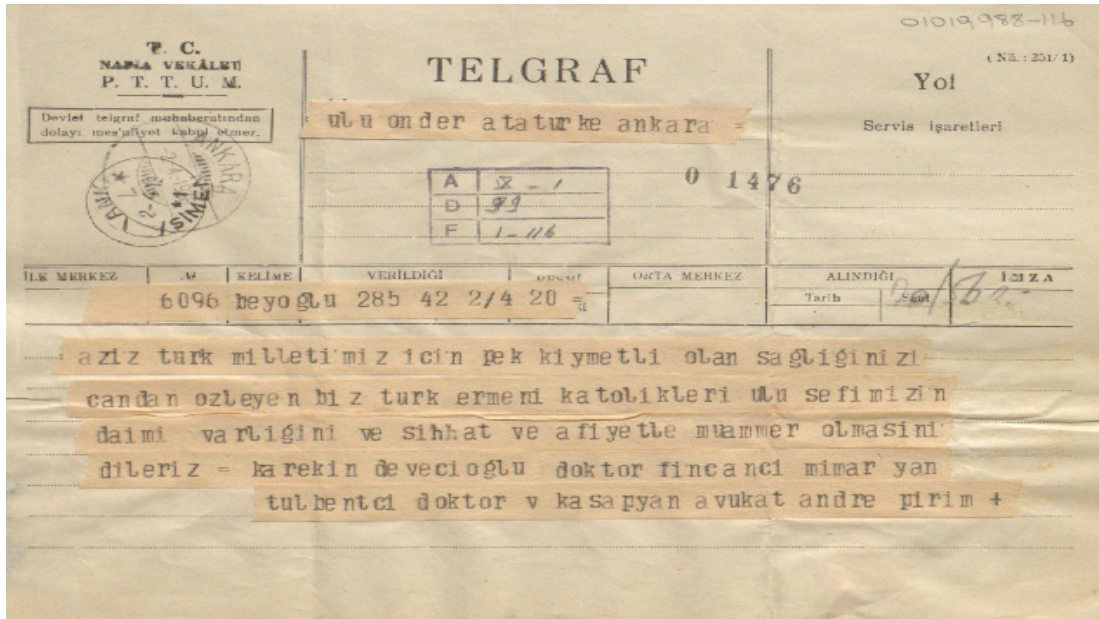

EKLER

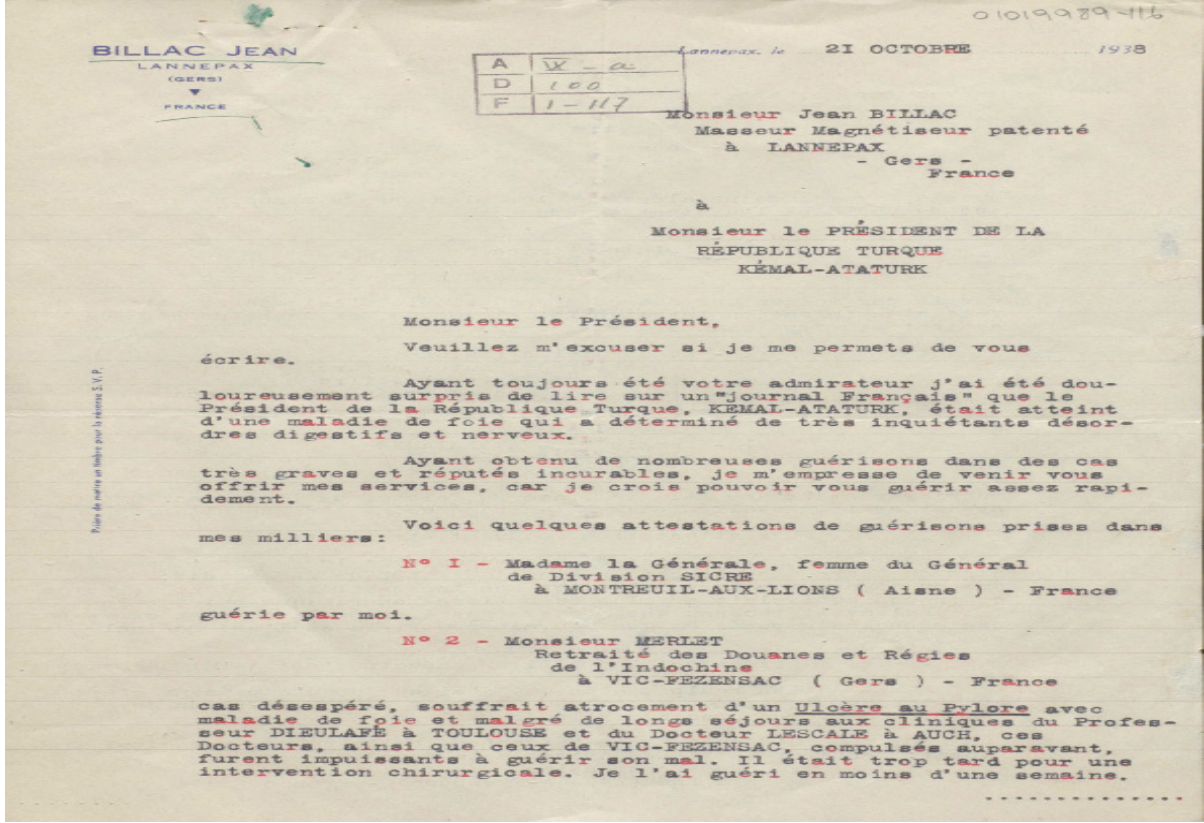
T.C Cumhurbaşkanlığı Arşivi Belge No: 01019989, 667699-21

Almanya'dan Wilhelm Bauer'ın Atatürk'ün Geçirmiş Olduğu Son Rahatsızlığı Nedeniyle Şifalar Dilediği 28 Ekim 1938 Tarihli Mektubu.

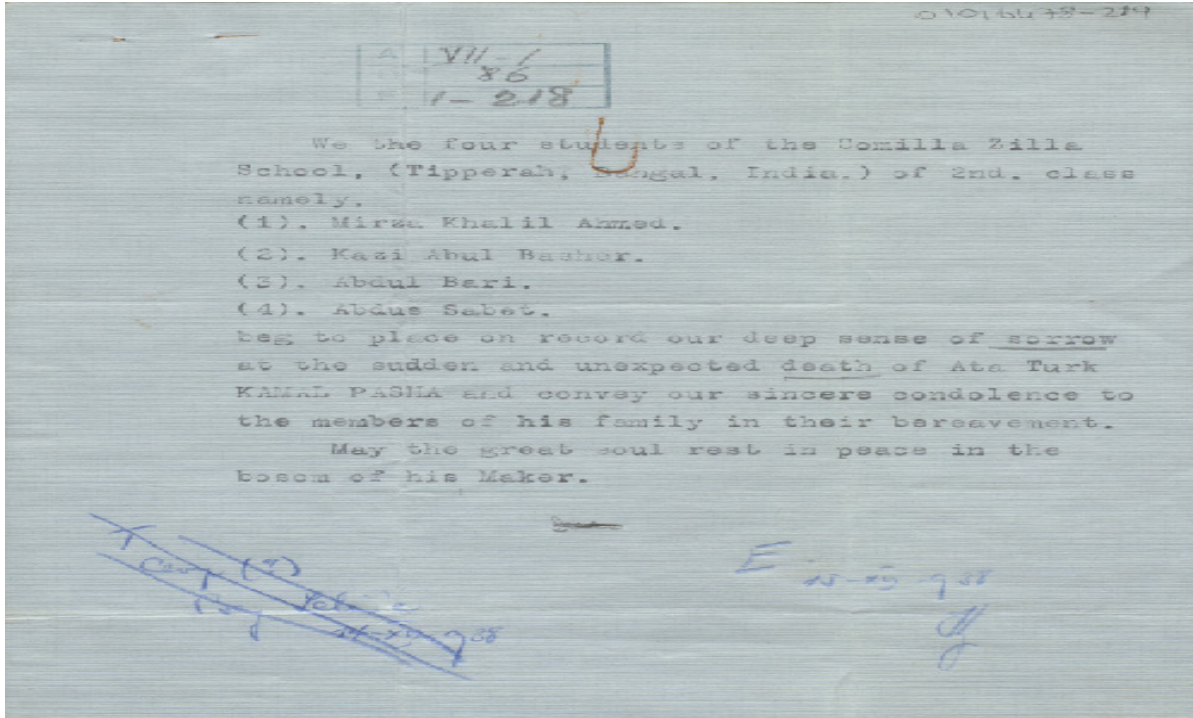
T.C Cumhurbaşkanlığı Arşivi Belge No: 01019989, 99, 661866

Türk Ermeni Katolikleri Adına Karekin Devecioğlu, Dr. Fincancı Mimaryan Ve Diğer Zevatin, Atatürk'ün Rahatsızlığı Nedeniyle Gönderdiği Geçmiş Olsun Telgrafı.

T.C Cumhurbaşkanlığı Arşivi Belge No: 01019989, 97, 661866

Fransa'dan Jean Billac'ın, Atatürk'ün Rahatsızlığını Tedavi Edebileceğinden Bahisle İyileştirdiği Kişilerin İsimleri Ve Adreslerini Bildirdiği Mektubu.

T.C Cumhurbaşkanlığı Arşivi Belge No: 01016478, 142, 662313

Hindistan'dan Comilla Zilla Öğrencilerinin, Atatürk'ün Vefatı Münasebetiyle Gönderdikleri Mektup.